

برنامه ریزی درسی و فرایند تهیه و تولید کتاب درسی (۱)

تغییر کتاب های درسی

حسین الوندی

شامل متخصص برنامه ریزی درسی، استادان دانشگاه ها (متخصصان موضوعی)، معلمان مجرب و علاقه مند و کارشناسان گروه است.

کار تألیف کتاب های درسی نیز با هدایت و نظارت این شورا انجام می گیرد. ممکن است برخی از اعضای گروه درسی و شورای برنامه ریزی گروه نیز در تیم تألیف حضور داشته باشند، اما همواره بر این نکته تأکید شده است که از وجود افراد توانایی که در خارج از دفتر فعالیت دارند و به ویژه از معلمان برای کار تألیف بهره گرفته شود^۱.

چرا کتاب های درسی تغییر می کنند؟

گاهی شنیده می شود، کتاب های درسی دائماً در حال تغییرند و محتوای کتاب های هر سال یا محتوای سال قبل متفاوت است.

- آیا لازم است کتاب های درسی تغییر کنند؟
- اساساً چه ضرورت هایی برای تغییر محتوای کتاب های درسی وجود دارند؟
- آیا تغییرات از پشتوانه ی علمی لازم برخوردارند؟

و...

به نظر می رسد، برای پاسخ به پرسش هایی از این دست، بهتر است ضرورت های تغییر محتوای کتاب های درسی را مشخص کنیم. به عبارت دیگر عواملی را توضیح دهیم که سبب تغییر محتوای کتاب های درسی می شوند.

ضرورت های تغییر محتوای کتاب های درسی

برنامه ریزان درسی و متخصصان آموزشی، عمر مفید کتاب های درسی را پنج تا هفت سال می دانند. بعد از گذشت این زمان، با توجه به دلایلی که در ادامه می آید، محتوای کتاب ها، بازنگری می شوند:

۱. تغییر رویکردهای جهانی آموزش: دانش برنامه ریزی درسی و آموزشی مثل هر پدیده ی دیگری در جهان امروز، دائماً در حال تغییر و تکوین است. روش های آموزش و روش های سازمان دهی محتوای

بحث تهیه و تولید کتاب های درسی، همواره یکی از مباحث قابل گفت و گو در میان دست اندرکاران و مجریان برنامه های آموزشی به ویژه معلمان است. بر خلاف صورت ظاهر، تولید کتاب درسی را نباید کاری ساده در نظر گرفت. آنچه اهمیت دارد، مجموعه فعالیت هایی است که قبل از تولید محتوای کتاب های درسی انجام می گیرد و معمولاً از دیدی معلمان و سایر اولیای آموزشی در مدرسه پنهان است. مجموعه ی این فعالیت ها را در این سلسله مقالات کوتاه، «برنامه ریزی درسی» می نامیم. در این مقالات که در هشت شماره به تدریج تقدیم خواهند شد، سعی خواهیم کرد به پرسش های اساسی زیر پاسخ دهیم:

۱. چه بخشی در آموزش و پرورش و وظیفه ی برنامه ریزی، تهیه و تولید کتاب های درسی را به عهده دارد؟
 ۲. چرا کتاب های درسی تغییر می کنند؟
 ۳. کتاب های درسی توسط چه کسانی تألیف می شوند؟
 ۴. فرایند تهیه ی محتوای کتاب های درسی چگونه است؟
- سؤالات ۱ تا ۳ را می توان در همین شماره پاسخ گفت، اما پاسخ سؤال ۴ که نسبتاً مفصل است، در شماره های آتی توضیح داده خواهد شد.
- وظیفه ی برنامه ریزی و تولید محتوای کتاب های درسی به عهده ی «دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی» است. این دفتر، یکی از دفاتر «سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی» است که ریاست آن را معاون پژوهشی وزیر آموزش و پرورش به عهده دارد.

در دفتر برنامه ریزی درسی، به تعداد عنوان های درسی، گروه های درسی وجود دارد. در هر گروه درسی، تعدادی کارشناس فعالیت دارند که تقریباً همه ی آنها، از گذر معلمی و با تجربه ی آموزشی به دفتر برنامه ریزی و تألیف راه یافته اند. در هر گروه، یک شورای برنامه ریزی وجود دارد که پشتوانه ی علمی کارهای گروه درسی است. وظیفه ی اصلی این شورا، کمک به تولید برنامه های درسی، بررسی و تصویب آنهاست.

اعضای اصلی شورای برنامه ریزی درسی در هر گروه

اشاره

تقدم برنامه ریزی بر تألیف آن قدر بدیهی است که به توضیح نیاز ندارد. اما در گذشته، نحوه ی برنامه ریزی و شکل ارائه ی آن به صورت های متداول امروز نبوده است. در حال حاضر، عیارت راهنمای برنامه ی درسی به طور رایج مورد استفاده قرار می گیرد و اهمیت آن هر روز بیشتر می شود، به طوری که بدون تدوین و تصویب سند مهم راهنمای برنامه ی درسی کار تألیف کتاب ها آغاز نمی شود.

نظر به اهمیت این موضوع، از آقای حسین الوندی که سال های زیادی در «دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی» به عنوان کارشناس و معاون مشغول به کار بوده اند، درخواست کرده ایم تا در هشت شماره ی امسال، به صورت فشرده به تشریح جایگاه برنامه ی درسی و تبیین مؤلفه های اصلی آن بپردازند.

درسی، دائماً در حال تغییر و تحول اند. با توجه به این که روش های جدید سازمان دهی محتوا با هدف آسان شدن یادگیری طرح شده اند، طراحان برنامه ی درسی و مؤلفان نیز ناچارند، محتوای برنامه های درسی خود را با این تحولات هماهنگ کنند. نگاهی گذرا به روش های سنتی تدریس در گذشته که بیش تر از طریق سخن رانی صورت می گرفت و مقایسه ی آن ها با روش های نوین تدریس که بیش تر بر مشارکت و فعالیت دانش آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری تأکید دارند، مشخص می کند که روش ها چه قدر تغییر کرده اند.

علاوه بر تغییر در روش طراحی و سازمان دهی محتوای کتاب، دانش بشری نیز در دنیای امروز گسترش دائمی دارد و همواره در حال تغییر و تکوین است. به این ترتیب، هماهنگی با پیشرفت های روز دنیا در دو بعد محتوا و روش برنامه های درسی، یکی از دلایل تغییر محتوای کتاب های درسی است.

۲. تغییر سیاست های کلی کشور و وزارت آموزش و پرورش: سیاست ها و خط مشی های جدید آموزش و پرورش در حوزه ی محتوا و روش آموزش، سبب تغییر کتاب های درسی می شوند. بدیهی است این سیاست ها همواره منبعث از سیاست های کلی کشور بوده اند. مثلاً تأکید دولت در مورد توجه به حفظ محیط زیست و جلوگیری از گسترش آلاینده های محیطی، جلوگیری از افزایش و رشد بی رویه ی جمعیت، حفظ بهداشت و ارتقای سلامت جامعه و جلوگیری از شیوع بیماری ها خاص، از جمله مسائلی بوده اند که در سال های اخیر به تغییر محتوای تعدادی از برنامه های درسی انجامیده اند. علاوه بر این با توجه به اهمیت آموزش و تأثیر آن در پیشبرد اهداف عالی کشور، تقریباً تمام وزارت خانه ها، سازمان ها و نهادهای کشور انتظار دارند که مسائل مربوط به حوزه ی کاری آن ها در محتوای برنامه های درسی گنجانده شود. مثلاً سازمان آب انتظار دارد، آموزش های لازم در صرفه جویی مصرف آب در کتاب های درسی بیاید و اداره ی راهنمایی و رانندگی نیز می خواهد که مقررات عبور و مرور در برنامه های درسی، آموزش داده شود. آموزش و پرورش وظیفه دارد، به همه ی این انتظارات پاسخ دهد و دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی موظف است، آن ها را به نحوی در برنامه های درسی خود بگنجانند.

۳. ارزش یابی از برنامه های درسی: طبق روالی منطقی و علمی، معمولاً بعد از گذشت مدتی سه تا پنج ساله که از اجرای برنامه های درسی می گذرد، محتوای برنامه ها ارزش یابی می شود. ارزش یابی معمولاً از ابعاد گوناگون، میزان تناسب محتوای کتاب های درسی را مورد بررسی، ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار می دهد. نتایج ارزش یابی ممکن است باعث تقویت، تعدیل، اصلاح یا تغییر محتوای برنامه ی درسی شود. ارزش یابی ها معمولاً به وسیله ی افراد متخصص و توانا که در خارج از دفتر برنامه ریزی و تألیف به کار آموزشی و پژوهشی اشتغال دارند، انجام می گیرد. جامعه ی آماری در این ارزش یابی ها، معلمان، دانش آموزان، صاحب نظران و متخصصان حوزه ی برنامه ریزی درسی است.

۴. نظرات معلمان: به طور معمول در امتداد آماده شدن برنامه های درسی و در پایان آن، برنامه های درسی و کتاب های جدید تألیف برای نظر خواهی در اختیار معلمان قرار می گیرد. در کلاس های آموزش ضمن خدمت معلمان نیز محتوای کتاب های درسی توسط معلمان بررسی می شود. از سوی دیگر، در تشکل های معلمان در مناطق آموزش و پرورش نیز کتاب ها بررسی و نتایج حاصل به دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی ارسال می شوند. جمع بندی و نتیجه گیری نهایی از این اظهار نظر ها در شورای برنامه ریزی گروه های درسی اصلاح و تغییرات مناسب در برنامه های درسی می انجامد.

آن چه به عنوان عوامل مؤثر در تغییر برنامه های درسی عنوان شد، زمانی هر کدام به تنهایی و گاهی نیز در کنار هم سبب تغییر در چند برنامه ی درسی و یا برنامه ی درسی خاصی می شوند. به این ترتیب ملاحظه می شود، دفتر برنامه ریزی و تألیف ناچار است محتوای برنامه های خود را تغییر دهد و این تغییر را به عنوان ضرورت کاری خود به شمار می آورد. در ضمن به ثبات برنامه های درسی نیز پای بند است.

ان شاء الله در شماره های آینده، فرایند برنامه ریزی درسی را که موضوع اصلی بحث ماست، پی خواهیم گرفت.

زینت نویس

۱. سیردن تألیف به خارج از دفتر برنامه ریزی به طور کامل، از سیاست های جدید دفتر برنامه ریزی است که با جدیت دنبال می شود.

دانش برنامه ریزی درسی و آموزشی مثل هر پدیده ی دیگری در جهان امروز، دائماً در حال تغییر و تکوین است. طراحان برنامه ی درسی و مؤلفان نیز ناچارند، محتوای برنامه های درسی خود را با این تحولات هماهنگ کنند

با توجه به اهمیت آموزش و تأثیر آن در پیشبرد اهداف عالی کشور، تقریباً تمام وزارت خانه ها، سازمان ها و نهادهای کشور انتظار دارند که مسائل مربوط به حوزه ی کاری آن ها در محتوای برنامه های درسی گنجانده شود